

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ในยุคล่าอาณานิคม* KING CHULALONGKORN (RAMA V) DURING THE COLONIAL ERA

กำพล ศรีโท, พระเมธีวชิรประชาทร (ประยูร นนทियो), วารินทร์ จันทรรัตน์,
นรพัชร เสอาจทอง

Kampol Sritho, Phra Metheewatcharaprachathorn (Prayoon Nonthiyo), Warin Jantarat,
Norapat Soathongtong
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding Author E-mail: S.Kampol2509@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบริบททางการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ต่อการล่าอาณานิคมของจักรวรรดินิยมอังกฤษและฝรั่งเศส ตลอดจนการปรับตัวทางยุทธศาสตร์การเมืองของสยาม สมัยรัชกาลที่ 5 ต่อการล่าอาณานิคมของจักรวรรดินิยมอังกฤษและฝรั่งเศส โดยเฉพาะความขัดแย้งที่เกิดจากการลัทธิการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสในช่วงศตวรรษที่ 19 และการดำเนินนโยบายทางการเมืองที่ผิดพลาดของสยาม ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ประเทศตกต่ำลงเรื่อย ๆ จนกลายเป็นวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 นับเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่สร้างรอยร้าวให้แก่ความสัมพันธ์สยาม-ฝรั่งเศส มากที่สุดเหตุการณ์หนึ่ง และเหตุการณ์นี้มักจะถูกนำมากล่าวถึงอยู่เสมอเพื่อสร้างแนวคิดชาตินิยมเช่นเดียวกับแบบก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างไรก็ตามวิกฤตครั้งนี้ นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเร่งให้เกิดการปฏิรูปและการพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็วในตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันนำไปสู่การยอมรับจากนานาชาติและช่วยให้ประเทศสยามรอดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก

คำสำคัญ: พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว; ยุคการล่าอาณานิคม; จักรวรรดินิยม

Abstract

Objectives of this research article were to study the political context during the reign of King Chulalongkorn (Rama V) towards the colonization of British and French imperialism. As well as adjusting Siam political strategy the reign of King Rama V on the colonialism of British and French imperialism especially the conflicts arising from French colonialism during the 19th century and Siam mismanagement of political policies. This caused the relationship between the two countries to deteriorate steadily until it became the R.S. 112 Crisis historic event that created a crack in the Siam-French relationship. One event at most and this incident is often mentioned in order to create nationalist ideas like those of pre-World War II. However, this crisis this was an important factor that helped accelerate the rapid reform and development of the country at the end of the reign of King Chulalongkorn. This led to international recognition and helped Siam escape from being colonized by Western powers.

Keywords: God; Deontological Morality; Human Nature

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) มีพระนามเดิมว่า เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ เป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) กับสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี (พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์) ประสูติเมื่อ 20 กันยายน พ.ศ. 2396 (จุฬาลงกรณ์ราชบรรณาลัย, 2564) เมื่อพระชนมายุได้ 9 พรรษาได้รับการสถาปนาเป็นกรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ ต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็นกรมขุนพินิตประชานาถพระองค์ได้รับการศึกษาวิชาการต่าง ๆ ตามโบราณราชประเพณี ด้านอักษรศาสตร์ทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับนางลิโอโนเวนส์ชาวอังกฤษ ต่อมาศึกษากับหมอจันดเล ชาวอเมริกันครั้งเสวยราชแล้ว ยังศึกษากับนายแปดเตอร์สันอีก (กองทัพเรือ, 2557) พระองค์เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเมื่อ 1 ตุลาคม 2411 ขณะทรงมีพระชนมายุย่าง 16 พรรษา นับเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี มีพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ วรุตมพงษ์บริพัตร วรชัตติยราชนิกรโธม จาตุรันตบรม มหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบพิตร) เสด็จสวรรคตเมื่อ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 รวมพระชนมายุได้ 57 พรรษา 1 เดือน 3 วัน อยู่ในราชสมบัตินาน 42 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 5 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงปกครองประเทศในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระหว่างพุทธศักราช 2411 – 2453 ลักษณะการบริหารเมื่อแรกเสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติเป็นแบบโบราณที่เรียกว่า จตุสดมภ์ ประกอบด้วย

สมุหนายก สมุหพระกลาโหม และ เวียง วัง คลัง นา ซึ่งสืบเรื่องมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา (สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2565) ผู้เขียนพบว่าแนวคิดดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พุทธศักราช 1991– 2031) เป็นการปกครองแบบเดี่ยวที่เข้ามาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ที่ยาวนานกว่า 400 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์นักพัฒนาที่มีสายพระเนตรกว้างไกลอย่างยิ่ง ทรงปฏิรูประเบียบการบริหารบ้านเมืองนำประเทศให้ก้าวเข้าสู่ลักษณะสากลอย่างเป็นขั้นตอน ยกฐานะและปรับปรุงประเทศให้มีความเจริญสมัยใหม่ที่ทัดเทียมกับนานาประเทศยุโรป เป็นการธำรงรักษาอธิปไตยของชาติให้มีความเจริญสมัยใหม่ที่ทัดเทียมกับนานาประเทศในยุโรป ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นรัฐสยามกำลังตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของลัทธิล่าอาณานิคมของกลุ่มประเทศในซีกโลกตะวันตก จากการสำรวจเอกสารพบว่า

ลัทธิการค้าอาณานิคม (Colonialism) ของชาติตะวันตกได้แพร่กระจายไปทั้งในทวีปเอเชีย และลาตินอเมริกา และสิ่งที่ทำให้ลัทธิอาณานิคมมีความชอบธรรมในการใช้กำลังเข้ายึดประเทศอื่นมาเป็นเมืองขึ้นหรือรัฐในอารักขา ก็คือการขอเจริญไมตรีและการค้าขาย การล่าอาณานิคมจึงเป็นผลต่อเนื่องจากการสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติด้วยการค้าหรือลัทธิพาณิชย์นิยมกรณีดังกล่าวเป็นการร่วมมือของนายทุนกับกองทัพเรือหรือกองทัพกษัตริย์ กองทัพเป็นเครื่องมือสำคัญในการเปิดประตูค้าขายกับประเทศต่าง ๆ ประเทศที่อ่อนแอกว่าและล่าสมัยก็ต้องตกเป็นเมืองขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองลัทธิการค้าอาณานิคม คือ จุดสูงสุดของลัทธิทุนนิยมประเทศที่ใช้ระบบทุนนิยมก็ต้องการจะซื้อสินค้าหรือทรัพยากรในราคาถูกมาเป็นปัจจัยการผลิตและนอกจากนี้ยังต้องการขยายตลาดในการกระจายสินค้าที่ผลิตได้ จึงใช้วิธีการขยายอาณาจักรด้วยการใช้ลัทธิจักรวรรดินิยมด้วยการล่าอาณานิคม (ลิขิต ธีรเวคิน, 2551)

จุดประสงค์หลักของกลุ่มประเทศในซีกโลกตะวันตกผู้เป็นนักล่าอาณานิคมนั้น นอกเหนือจากความต้องการครองอำนาจของตนเองเอาไว้ให้ได้ยาวนานที่สุดแล้ว หากรวมถึงความต้องการครอบครองแหล่งวัตถุดิบซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญเอาไว้อีกด้วย ดังนั้นการใช้พลังอำนาจแห่งชาติและแสนยานุภาพทางกองกำลังทางเรือ เพื่อเข้ามารุกล้ำดินแดนโดยมีจุดมุ่งหมายในการที่จะการค้าได้เข้าครอบงำแหล่งทรัพยากรและวัตถุดิบ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองออกไปในทวีปต่าง ๆ โดยเฉพาะแหล่งทรัพยากรที่สำคัญ เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดประวัติศาสตร์ของการล่าอาณานิคมและความขัดแย้งระหว่างรัฐมหาอำนาจในซีกโลกตะวันตกกับกลุ่มประเทศที่ถูกทำให้อยู่ในสถานะผู้ถูกล่าในดินแดนของบรรพบุรุษของตนเอง ผู้เขียนได้แบ่งประเด็นในการนำเสนอ ดังนี้

บริบททางการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ต่อการล่าอาณานิคมของจักรวรรดินิยมอังกฤษและฝรั่งเศส

การขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในอินโดจีนและการดำเนินนโยบายทางการเมืองที่ผิดพลาดของสยาม อาจกล่าวได้ว่าลัทธิล่าอาณานิคมฝรั่งเศสนั้นเป็นความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ในเรื่องการขยายอำนาจของอาณาจักรที่เข้มแข็งกว่าไปสู่อาณาจักรเพื่อนบ้าน การพิชิตอาณาจักรเพื่อนบ้าน อาจใช้การทูตเพียงอย่างเดียว หรือการทูตและการทหารไปพร้อม ๆ กัน ประธานาธิบดีฝรั่งเศสกล่าว แมย์โรปะจะกลับมาให้ความสำคัญแก่นโยบายเศรษฐกิจ, แนวคิดประชาธิปไตย และแนวคิดสังคมนิยม ตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่การแข่งขันทางการค้าเพิ่มมากขึ้น ทำให้ยุโรปกลับไปใช้ระบบกีดกันการค้ามากขึ้น การล่าอาณานิคมจึงเป็นทางออกหนึ่งของประเทศ จะช่วยให้เราพบกับผู้บริโภคใหม่ หากขาดสิ่งนี้ ประเทศอุตสาหกรรมจะพบกับความหายนะทางเศรษฐกิจและสังคม

ฝรั่งเศสได้ร่วมกับอังกฤษบีบบังคับให้จีนเปิดประเทศครั้งที่ 2 สำเร็จเมื่อ ค.ศ. 1858 - ค.ศ. 1860 ทำให้ฝรั่งเศสตัดสินใจตั้งถิ่นฐานถาวรที่โคชินจีน (Cochinchine) สงครามระหว่างฝรั่งเศสกับเวียดนาม ค.ศ. 1861 - ค.ศ. 1862 จบลงด้วยชัยชนะของฝรั่งเศส จึงได้ยึดครอง 3 จังหวัดในโคชินจีนเป็นอาณานิคม เปิดเมืองท่า 3 เมืองในอันนัม (Annam) และขยายเขตการยึดครองโคชินจีนไปทางตะวันตกอีก

2 ปีต่อมา ประเทศสยามและฝรั่งเศสได้ลงนามในสนธิสัญญาพระราชไมตรีต่อกันครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ในปี ค.ศ. 1856 ต่อมาในปี ค.ศ. 1867 ทั้ง 2 ประเทศตกลงแบ่งดินแดนกัมพูชาขึ้น โดยประเทศฝรั่งเศสยอมรับพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณเป็นดินแดนของประเทศสยาม

ฝรั่งเศสได้ทำสงครามกับเวียดนามอีกครั้งในปี ค.ศ. 1883 - ค.ศ. 1885 ด้วยเหตุที่ว่าแม่น้ำโขงมีเกาะแก่งมากมาย อีกทั้งกระแสน้ำเชี่ยว ไม่สามารถใช้เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าจนถึงประเทศจีน ดังนั้นฝรั่งเศสมุ่งความสนใจไปที่แม่น้ำแดงในตังเกี๋ย ด้วยเหตุนี้จึงสามารถปกครองเวียดนามได้ทั้งประเทศ ทำให้อันนัมและตังเกี๋ย ตกเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส หลังจากปกครองกัมพูชาและเวียดนามเรียบร้อยแล้ว ฝรั่งเศสรู้สึกกังวลกับการขยายอิทธิพลทางการเมืองและการค้าอย่างต่อเนื่องของอังกฤษ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน ฝรั่งเศสจึงอ้างสิทธิทางประวัติศาสตร์ของเวียดนามเหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง โดยยื่นหนังสือแทนรัฐบาลเวียดนามเรียกร้องดินแดนคืนอย่างเป็นทางการ ถึง 2 ครั้ง โดยระบุว่า รัฐบาลเวียดนามไม่ยอมรับภูเขาหลวง (เทือกเขาฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง) เป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างสยามกับเวียดนาม แต่จะขอยึดแม่น้ำโขงเป็นหลัก

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์-วโรประการ ทรงแสดงข้อโต้แย้งทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์อย่างเข้มแข็งว่า การเรียกร้องสิทธินี้ซึ่งญวนไม่เคยทำเองเลย ไม่เคยทำแม้กระทั่งเมื่อรัฐนี้เข้ามาอยู่ใต้อารักขาของฝรั่งเศสแล้ว อันที่จริงเป็นเรื่องที่เถียงไม่ขึ้น

ไม่เพียงต่อประจักษ์พยานมากมายทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังขัดกับพยานทางแผนที่และคำบอกเล่าของบรรดานักเดินทางซึ่งเคยสำรวจบริเวณนี้มาแล้วอีกด้วย ทั้งนี้ยังรวมถึงถ้อยคำบอกกล่าวของคณะกรรมการธิการ ซึ่งรัฐบาลฝรั่งเศสส่งไปเมื่อปี ค.ศ. 1867 อีก รัฐบาลสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะยังคงให้มีการเคารพซึ่งสิทธิอำนาจของสยามในมณฑลทั้งหลายทางภาคตะวันออกของแม่น้ำโขงต่อไป และหากประเทศใดก็ตาม ด้วยการหมิ่นสิทธิ และอำนาจอธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประสงค์จะรบกวนความสงบสุข ณ จุดใดจุดหนึ่งของดินแดนสยามนี้ รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะปฏิเสธความรับผิดชอบทุกชนิดในผลอันจะเกิดขึ้นเนื่องจากการรุกรานนั้น (วิมลพรรณ ปีตรวิชัย, 2547)

การเรียกร้องดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงนี้เองนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องเขตแดนระหว่างสยามกับฝรั่งเศสทั้งสิ้น

การดำเนินนโยบายทางการเมืองที่ผิดพลาดของสยาม ในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศสยามอ่อนแออย่างมากเนื่องจากอำนาจของพระมหากษัตริย์ตกไปอยู่ในมือขุนนาง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เวลาเกือบยี่สิบปีจึงสามารถดึงอำนาจอันชอบธรรมของพระองค์กลับคืนมาจากขุนนางได้ ในการปกครองนั้นมีความล่าช้าในการเข้าไปปกครองดินแดนประเทศราชโดยตรง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่งข้าหลวงไปประจำที่เชียงใหม่และภูเก็ต ในปี ค.ศ. 1874 และพระตะบองในปี ค.ศ. 1877 เพื่อป้องกันความขัดแย้งระหว่างประเทศราชของสยามกับมหาอำนาจตะวันตก

ในระยะแรกของการปกครอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิตกเกี่ยวกับปัญหาในดินแดนล้านนามากกว่าดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เนื่องจากอังกฤษทำสงครามกับพม่า 2 ครั้ง ทำให้ดินแดนพม่าส่วนใหญ่ตกเป็นของอังกฤษ และเริ่มขยายการค้าเข้าสู่ล้านนา ดารตั้งศาลต่างประเทศขึ้นที่เชียงใหม่ของรัฐบาลสยาม เป็นมาตรการหนึ่งในการป้องกันมิให้อำนาจของอังกฤษเข้าแทรกแซงและป้องกันความขัดแย้งขยายวงกว้างออกไป

สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าเกิดขึ้นช่วงเดียวกับสงครามระหว่างฝรั่งเศสกับเวียดนาม จะเห็นได้ว่าทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสพร้อมที่จะใช้กำลังบีบบังคับทุกประเทศเพื่อให้ได้รับความพึงพอใจเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น ดังนั้นประเทศสยามควรหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับมหาอำนาจทั้งสอง หากประเทศสยามยังไม่สามารถดึงอำนาจการปกครองจากประเทศราชมาไว้ที่ส่วนกลางได้ และยังไม่มียกทัพที่ทันสมัย การปฏิรูปการปกครองประเทศใน ค.ศ. 1892 โดยการจัดโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินส่วนกลางใหม่ โดยการตั้ง 12 กระทรวง ช่วยให้อำนาจการปกครองส่วนกลางทันสมัยมากขึ้นแต่พระมหากษัตริย์สยามยังคงไม่ล่วงล้ำอำนาจของประเทศราช การพัฒนาประเทศในช่วงต้นรัชกาล ขาดงบประมาณในการพัฒนาประเทศ เนื่องจากประเทศยังคงอยู่ในระบบกินเมืองและยังขาดการกองทัพที่ทันสมัย สยามยังคงเป็นระบบไพร่ แม้จะลด

ค่าตัวทาสจนนำไปสู่การเลิกทาส การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเหล่านี้ล้วนเกิดหลังวิกฤตการณ์การ ร.ศ. 112

ในเรื่องพันธมิตร หลังอังกฤษได้ผนวกพม่าทั้งประเทศแล้ว ฝรั่งเศสเสนอให้อังกฤษใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นเขตแดนระหว่างประเทศ แต่อังกฤษไม่เห็นด้วย โดยอ้างว่าขอปักปันเขตแดน ลุ่มแม่น้ำสาละวินให้เรียบร้อยก่อน ค.ศ. 1891 สยามได้เริ่มมีความขัดแย้งเรื่องเขตแดนกับ ฝรั่งเศสจึงขอคำแนะนำจากอังกฤษ โดยอังกฤษรีบให้สยามทำสัญญาเขตแดนกับอังกฤษให้ เรียบร้อย โดยเพิ่มข้อความว่า สยามจะไม่ยอมยกดินแดนใด ๆ ให้แก่ชนชาติใดชนชาติหนึ่งก่อน จะได้รับความเห็นชอบจากอังกฤษ รัฐบาลสยามเห็นข้อเสนอดังกล่าว เป็นการเอาเปรียบสยาม มากเกินไป รัฐบาลอังกฤษไม่ได้เห็นสยามเป็นพันธมิตรที่จะให้ความช่วยเหลือเมื่อถูกฝรั่งเศส รุกราน แต่อังกฤษจะฉวยโอกาสจากการรุกรานของฝรั่งเศสเพื่อของแบ่งดินแดนเสียมากกว่า จึงไม่ปฏิบัติตามการที่สยามดำเนินการนโยบายใกล้ชิดเช่นนี้ทำให้ฝรั่งเศสยิ่งวิตกกังวลว่าอังกฤษ จะอยู่เบื้องหลังสยามในการขยายอิทธิพลเข้าสู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

การปรับตัวทางยุทธศาสตร์การเมืองของสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว

การใช้นโยบายยอมเสียส่วนน้อยเพื่อรักษาส่วนใหญ่ ในยุคของการล่าอาณานิคมของ ชาตินิยมอำนาจจากยุโรปในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ อังกฤษและฝรั่งเศส อังกฤษยึดได้พม่ามลายู ฝรั่งเศสยึดได้ญวนและกำลังขยายขอบเขตมาสู่เขมรและลาว ซึ่งเป็นประเทศราชของสยาม ฝรั่งเศสมีท่าทีคุกคามสยามอย่างหนัก โดยไม่ฟังเหตุผลหรือข้ออ้างใด ๆ มุ่งแต่จะใช้เล่ห์กลและ อำนาจเข้ายึดครอง ดินแดนในครอบครองที่ทรงต้องยอมเสียให้ฝรั่งเศสในเบื้องต้นถึง 3 ครั้ง (จารุวรรณ สุขุมลพพงษ์, 2559)

ครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2410 ไทยต้องเสียเขมรส่วนนอกเพราะหลังจากฝรั่งเศสยึดดินแดน บางส่วนของญวนได้ก็ใช้ดินแดนนี้เป็นที่มั่นขยายอิทธิพลเข้าไปในเขมรซึ่งขณะนั้นเป็นประเทศ ราชของไทย โดยอ้างว่าตนเป็นผู้สืบสิทธิญวนเหนือเขมรเพราะฝรั่งเศสอ้างว่าเขมรเคยเป็น ประเทศราชของญวนมาก่อนเมื่อฝรั่งเศสได้ญวนจึงต้องมีสิทธิปกครองเขมรด้วย

ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2431 ต้องทรงยอมเสียแคว้นสิบสองจุไทให้ฝรั่งเศส เพราะเมื่อ ฝรั่งเศสยึดญวนได้หมด ญวนอ้างว่าดินแดนแคว้นสิบสองจุไทและหัวพันห้าทั้งหกเคยเป็นของตน มาก่อน ฝรั่งเศสจึงถือเป็นข้ออ้างเข้ายึดแคว้นสิบสองจุไท ทั้งที่ขณะนั้นแคว้นสิบสองจุไทเป็นหัว เมืองลาว และลาวก็เป็นประเทศราชของไทย ฝรั่งเศสก็ไม่ให้ความสนใจไทยจึงต้องเสียแคว้นสิบ สองจุไทให้กับฝรั่งเศส

ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2436 (ร.ศ.112) ไทยต้องเสียดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงคือลาว ให้กับฝรั่งเศส ครั้งนี้ทรงทุกข์โศกนั้ที่สุด เพราะฝรั่งเศสใช้เล่ห์เพทุบายล้วน ๆ ด้วยการพยายาม เกี้ยยกล่อมและผูกมิตรกับชาวลาวทุกชั้นด้วยกลวิธีต่าง ๆ ให้ชาวลาวยอมรับอำนาจการปกครอง

ของฝรั่งเศส และเมื่อสยามพยายามที่จะปกป้องอาณาเขตของตน ฝรั่งเศสก็กล่าวหาว่าการกระทำของสยาม เป็นการเตรียมที่จะทำสงครามกับฝรั่งเศส การคุกคามของฝรั่งเศสเริ่มรุนแรงขึ้น แม้สยามจะเสนอให้มีการเจรจาเรื่องเขตแดนให้ชัดเจนเรียบร้อยก่อน แต่ฝรั่งเศสก็หลีกเลี่ยงป่ายเบี่ยง ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสจึงอยู่ในภาวะตึงเครียด มีการปะทะกันประปรายตามลำน้ำโขง ฝรั่งเศสส่งกำลังทหารเข้ายึดดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และในการปะทะครั้งนี้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น คือ นายทหารฝรั่งเศสเกิดเสียชีวิตลง ทำให้เหตุการณ์ทวีความรุนแรงและคับขันขึ้น ในขณะเดียวกันทั้งกระทรวงอาณานิคม สื่อสารมวลชน และวงการศาสนาต่างสนับสนุนรัฐบาลฝรั่งเศสให้ใช้มาตรการรุนแรงกับไทย ฝรั่งเศสได้นำเรือ 2 ลำ มุ่งหน้าเข้าสู่กรุงเทพฯ แล่นผ่านป้อมพระจุลจอมเกล้าซึ่งอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของพระยาชลยุทธโยธินตรีได้ยิงเตือนแต่เรือรบฝรั่งเศสก็ได้หยุดยิง จึงเกิดการยิงปะทะกัน ได้รับความเสียหายทั้ง 2 ฝ่าย เรือนำร่องฝรั่งเศสถูกยิงจม ส่วนเรือปืนมณฑลกุฎราชกุมารของสยามถูกยิงได้รับความเสียหาย เรียกเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112

การที่ประเทศฝรั่งเศสใช้อำนาจทางการทหารโดยปราศจากเหตุผลและความเป็นธรรม เพื่อยึดครองดินแดนของรัฐสยามนั้น ยังมีข้อเรียกร้องจากประเทศฝรั่งเศสอีกหลายประการที่ยื่นคำขาดต่อไทยดังนี้

1. ไทยต้องเพิกถอนสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและเกาะต่าง ๆ ตั้งแต่ภาคเหนือของลาวไปจนถึงพรมแดนเขมร
2. ให้ไทยรื้อถอนด่านทั้งหมดบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้เสร็จภายใน 1 เดือน
3. ให้ไทยจัดการปัญหาทุ่งเชียงคำเมืองคำม่วนและความเสียหายที่เรือรบฝรั่งเศสได้รับการปะทะกัน
4. ให้ไทยลงโทษเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยที่รับผิดชอบในการยิงปืนที่ปากน้ำ
5. ให้ไทยชดใช้ค่าเสียหายให้ชาวฝรั่งเศสเป็นเงิน 2 ล้านฟรังก์ (จากรุวรรณ สุขุมาลพงษ์, 2559)

ภาพที่ 1 เรือรบฝรั่งเศสที่จอดทอดสมอในแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านหน้าสถานทูตฝรั่งเศส ในเหตุการณ์ ร.ศ.112

ฝ่ายไทยยอมรับทุกข้อยกเว้นข้อที่ 1 ทำให้ฝรั่งเศสไม่พอใจจึงถอนคนคณะทูตออกจากประเทศไทย เรือรบจึงได้ไปยังเกาะสีชังและปฏิบัติการปิดอ่าวไทย จึงเป็นเหตุให้ไทยรับเงื่อนไขคำขาดโดยไม่ต้องรองใด ๆ เพื่อให้ฝรั่งเศสยุติการปิดอ่าว แต่รัฐบาลฝรั่งเศสกลับยื่นเงื่อนไขเพิ่มเติมที่รุนแรงขึ้นคือ เรียกร้องจะเข้ายึดครองแม่น้ำและท่าเรือจังหวัดจันทบุรีและไทยต้องไม่มีกำลังทหารอยู่ที่พระตะบอง เสียมราฐ และบริเวณรัศมี 25 กิโลเมตร บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ฝ่ายไทยจึงยอมรับเงื่อนไขที่เพิ่มเติมมาแต่โดยดี หลังจากนั้นฝรั่งเศสได้ส่งผู้แทนรัฐบาลมาเจรจาขอทำสนธิสัญญาเพื่อยุติกรณีพิพาท ร.ศ. 112 ในร่างสัญญาดังกล่าวไทยมีข้อเสียเปรียบหลายประการ ท้ายสุดวิกฤตการณ์ครั้งนี้จบลงด้วยการลงนามในสนธิสัญญากรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 ผลของวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ทำให้ฝ่ายไทยต้องเสียดินแดนลาวฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสซึ่งมีผลให้ดินแดนดังกล่าวนั้นหลุดพ้นจากการเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยาม ตราบจนปัจจุบัน นับเป็นการขยายอิทธิพลครั้งที่สำคัญของฝรั่งเศสในภูมิภาคอินโดจีน และนำไปสู่การเสียดินแดนประเทศราชของไทยในกัมพูชาในระยะเวลาดังกล่าวด้วยเช่นกัน

หลังจากการทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศสแล้ว ไทยได้ปฏิบัติตามทุกข้อแต่ฝรั่งเศสก็ไม่ยอมคืนจันทบุรีที่ยึดไว้เป็นประกันยังคงยึดไว้อีก 10 ปีต่อมา ก่อนฝรั่งเศสจะถอนกำลังออกไป ไทยได้ทำสัญญายกเลิกดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงข้ามแม่หลวงพระบางและทางใต้ ตรงข้ามเมืองปากเซให้ฝรั่งเศส เมื่อปี พ.ศ. 2447 ฝรั่งเศสกลับไปยึดเมืองตราดไว้แทน ฝรั่งเศสถอนทหารออกจากตราด หลังจากที่ไทยยอมยกพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ ให้ฝรั่งเศสตามสัญญาเมื่อ พ.ศ. 2450 พร้อมกับสัญญานี้ ได้ตกลงกันเรื่องอำนาจศาล คือ ให้มีศาลต่างประเทศ ผู้พิพากษาเป็นคนไทย แต่กงสุลมีอำนาจถอนคดีไปพิจารณาในศาลกงสุลได้ (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2555) ในสมัยรัชกาลที่ 5 การล่าอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสต่างก็พยายามที่จะชิงกันเข้าครอบครองสยาม ขณะที่ 2 ประเทศมหาอำนาจยังคงคุมเชิงรอโอกาสเหมาะสมที่จะเข้ายึดครองสยาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงใช้โอกาสนี้พยายามหาวิธีปกป้องอธิปไตยของชาติอย่างเต็มความสามารถ ทรงมองปัญหาและวิธีการด้วยหลัก 3 ประการ ดังปรากฏเรื่องในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพความว่า การซึ่งจะรักษามิให้มีอันตรายทั้งภายใน ภายนอกได้มีอยู่ 3 ประการ คือ พุดจากกันทางไมตรีอย่างหนึ่ง มีกำลังพอรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองได้อย่างหนึ่ง การปกครองให้เสมอกันอย่างหนึ่ง วิธีการเพื่อให้เป็นไปตามหลัก 3 ประการ เริ่มจากการปรับปรุงพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาอารยธรรมประเทศในทุกด้าน ทั้งด้านการปกครอง การทหาร เศรษฐกิจ กฎหมายการศาล ขนบธรรมเนียมประเพณีบางประการ ตลอดจนการพัฒนาบ้านเมืองด้านสาธารณสุข โภคความ สะดวกสบายและความสวยงามของบ้านเมือง ทั้งนี้เพื่อมิให้ต่างชาติดูหมิ่นว่าสยามเป็นชาติป่าเถื่อนล้าสมัย ซึ่งมีผลทางการเจรจากันอย่างประเทศที่มีสัมพันธไมตรีอันดีและเสมอภาคกัน (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2560) จะเห็นได้ว่าการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตกในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2436 จนถึง พ.ศ. 2450 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ ทำให้ไทยเสีย

ดินแดนหลายครั้ง รวมเสียค่าปรับ ค่าทำขวัญให้แก่ฝรั่งเศส แต่ไทยยังคงรักษาเอกราชไว้ได้และ เป็นเพียงประเทศเดียวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สยามใช้นโยบายทางการทูตแบบผ่อน หนักเป็นเบาและยอมเสียส่วนน้อยเพื่อรักษาส่วนใหญ่ไว้

การปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องเสด็จประพาส ในทวีปยุโรป เพื่อแสวงหาพันธมิตร ช่วยค้ำประกันเอกราชของไทย ทรงเสด็จประพาสยุโรป ครั้งแรก พ.ศ. 2440 ซึ่งเป็นผลดีต่อสยามเป็นอย่างมากเพราะพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ของรัสเซีย ได้สนับสนุนการรักษาเอกราชของไทยเป็นอย่างดี นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ยังทรงศึกษาและทอดพระเนตรความเจริญของประเทศต่าง ๆ ทรงนำมาเป็น แบบอย่างในการพัฒนาสยาม และยกเลิกธรรมเนียมที่ล้าหลัง (โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2560)

การปรับโครงสร้างพื้นฐานเพื่อต่อต้านอำนาจท้องถิ่น เป็นผลจากการขาดโครงสร้าง พื้นฐานที่เข้มแข็งของรัฐ ส่งผลให้รัฐไม่สามารถเข้าถึงประชาชนในพื้นที่ห่างไกลได้ ประชาชนจึง ต้องพึ่งอำนาจผู้มีบารมีในท้องถิ่น ทำให้เกิดโครงสร้างของผู้มีบารมีในท้องถิ่น (นรพีพร เสาวตรงทอง และคณะ, 2557) ดังนั้นการแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงต้องเร่งปฏิรูปโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่

1. การคมนาคม ผู้เขียนมองว่าการมีระบบคมนาคมที่สะดวกทำให้รัฐสยามสามารถ เข้าถึงประชาชนได้ง่ายขึ้น เป็นสาเหตุให้พระองค์ท่านทรงนำโครงข่ายของถนนรอบเมืองมาปรับ ใช้ในพระนคร เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายในการเดินทางสัญจรไปมาหาสู่กันของประชาชนจึง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการปรับปรุงการคมนาคมให้เจริญก้าวหน้าทั้งทางบกและทาง น้ำ ที่สำคัญก็ได้แก่ การขุดคลอง การสร้างถนน และการสร้างรถไฟ ล้วนส่งผลให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงจากชุมชนเมืองที่เคยอยู่ริมน้ำ ได้ทำการเคลื่อนตัวมาอยู่บริเวณริมถนนที่มีการ คมนาคมสะดวกแทน ในส่วนของการคมนาคมในเขตภูมิภาค ทรงโปรดให้สร้างทางรถไฟตาม แบบตะวันตก มีการสร้างทางรถไฟเชื่อมระหว่างหัวเมืองในส่วนภูมิภาค แม้ว่าจุดมุ่งหมายใน เบื้องต้นเพื่อประโยชน์ทางการปกครองและการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของพระ ราชอาณาจักรก็ตาม แต่การสร้างทางรถไฟก็มีผลต่อการส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจด้วย

2. การสื่อสาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 5 ทรงทอดพระเนตร เห็นความสำคัญของกิจการสื่อสารว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประเทศและเพื่อบำบัดทุกข์ ราษฎร์ในพื้นที่ห่างไกล (สุภักดี อนุกุล, 2530) ตลอดจนจนเป็นการลดอำนาจของขุนนางเก่าและใช้ เป็นช่องทางในการต่อต้านอิทธิพลของฝรั่งเศสที่พยายามแผ่อิทธิพลเข้ามาในคาบสมุทรมอินโดจีน การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารตามเครือข่ายหัวเมืองจึงเป็นสิ่งสำคัญในการต่อสู้กับภัยคุกคามจาก ตะวันตก ดังนั้น ในรัชสมัยของพระองค์จึงมีการพัฒนาทางด้านไปรษณีย์และโทรเลข เป็นอย่างมาก

3. สาธารณูปโภค พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นถึงความจำเป็นต้องดูแลรักษาความสะอาดและจัดการสาธารณูปโภคภายในท้องถิ่น จึงทรงให้จัดตั้งกรมสุขาภิบาลขึ้นใน พ.ศ. 2440 (สุภักดิ์ อนุกุล, 2530) เพื่อให้บริการด้านสาธารณูปโภคแก่ประชาชนทั้งในด้านของไฟฟ้าและการวางรากฐานด้านการประปา ซึ่งวิสัยทัศน์ดังกล่าวนี้ล้วนเป็นผลมาจากการเสด็จประพาสยุโรป

4. การจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ในวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2416 เพื่อจัดวางหลักเกณฑ์ระบบการจัดเก็บภาษีอากร (เบญจมา รุ่งเรืองศิลป์, 2560) การตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ซึ่งเป็นหน่วยงานกลางในการจัดเก็บภาษีนั้นนอกจากจะป้องกันมิให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตกเข้ามาค้าขายโดยตรงแล้ว ยังเป็นการลดอำนาจของกลุ่มขุนนางเก่าที่เคยแสวงหารายได้จากการเก็บภาษีด้วยเช่นกัน

การปรับโครงสร้างอำนาจของรัฐ ผู้เขียนพบว่าจุดเริ่มต้นของการรวมอำนาจคือการออกพระราชบัญญัติหอรัษฎากรพิพัฒน์รวบรวมการเก็บภาษีเข้าสู่ศูนย์กลาง (จุฬาลงกรณ์ราชบรรณาลัย, 2564) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางมีการออกพระราชบัญญัติรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ซึ่งเป็นการรื้อสร้างโครงสร้างการปกครองหัวเมืองแต่เดิม โดยเฉพาะการเล็กระบบทาสและไพร่ซึ่งเท่ากับการยกเลิกระบบการเกณฑ์แรงงานอันเป็นฐานอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองที่สำคัญของกลุ่มขุนนางเก่า

2. การเลิกทาส ทรงประกาศเลิกทาสในช่วงปี พ.ศ. 2417- พ.ศ. 2448 (จุฬาลงกรณ์ราชบรรณาลัย, 2564) นโยบายการเลิกทาสของพระองค์นั้นเป็นการลดอำนาจของกลุ่มขุนนางเหตุเพราะจำนวนทาสที่ถือครองนั้นมีความสัมพันธ์กับกำลังทหารของกลุ่มขุนนางด้วยเช่นกัน ดังนั้นการเลิกทาสในมิตินี้จึงเป็นการลดกำลังทหารของกลุ่มหัวเมืองที่อาจจะแปรพักตร์เข้ากับฝรั่งเศส และเป็นการเพิ่มอำนาจให้แก่ส่วนกลางในการต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยม

การสร้างโครงสร้างในการถ่วงดุลระหว่างรัฐมหาอำนาจ

การดำเนินพระราชวิเทศนโยบายในเวลาต่อมาจึงเป็นการพึ่งความคิดและปากของตนเองเป็นส่วนใหญ่โดยใช้ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปทั้งประเทศเล็กประเทศใหญ่ให้ถ่วงดุลอำนาจกันเอง การปรับเปลี่ยนพระราชเทโศบายใหม่นี้ ทรงต้องศึกษาถึงเครือข่ายและปัญหาทั้งความขัดแย้งและความเกี่ยวข้องกันของประเทศต่าง ๆ อย่างละเอียดรอบคอบ เพื่อจะได้ปฏิบัติต่อแต่ละประเทศอย่างถูกต้องและเหมาะสมด้วยการเลือกชาวยุโรปชาติต่าง ๆ มาร่วมดำเนินการตามนโยบายสร้างความเจริญและความมั่นคงให้แก่สยาม แต่บุคคลและชาติที่ทรงคัดเลือกล้วนมีนัยยะทางการเมืองทั้งสิ้น เช่น ไม่ทรงว่าจ้างทั้งชาวอังกฤษและฝรั่งเศสมารับราชการฝ่ายทหารแต่กลับทรงจ้างชาวยุโรปประเทศเล็ก ๆ ที่ไม่หวังผลประโยชน์ทางการเมือง เช่น เดนมาร์กและอิตาลี เข้ามารับราชการทางทหารแทน (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2555) โดยเฉพาะประเทศอิตาลี

เป็นประเทศที่เคยมีคดีแค้นเคืองกับฝรั่งเศส เมื่อฝรั่งเศสแย่งดินแดนแคว้นตุนิเซีย เป็นเหตุให้อิตาลีต้องหมุดอานาจีในแอฟริกา ทรงว่าจ้างชาวเบลเยียมและอเมริกัน ซึ่งมีนโยบายเป็นกลางเข้ามาเป็นที่ปรึกษาการแผ่นดิน ทรงว่าจ้างชาวเยอรมันซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจประเทศหนึ่งในยุโรปเข้ามาดำเนินการรถไฟซึ่งถือเป็นกิจการทางยุทธศาสตร์สำคัญเพราะเยอรมนีเป็นทั้งคู่แข่งของรัสเซียและยังเป็นศัตรูของฝรั่งเศส อันเป็นเหตุให้ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสกังวลใจกับพระราชวิเทขายนี้ ไม่อาจที่จะกระทำการคุกคามเร่งรัดอย่างเดิม เป็นแต่เพียงคุมเชิงยอมให้สยามเป็นรัฐกันชนอันเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สยามรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของชาวตะวันตก

นอกจากพระองค์ทรงปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศดังกล่าวแล้ว พระราชวิเทขายสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถือปฏิบัติในระยะเวลาที่ประเทศกำลังเผชิญกับกระแสและอิทธิพลการคุกคามของอังกฤษและฝรั่งเศสอย่างรุนแรง คือการที่ต้องแสวงหามิตรประเทศ โดยมีพระราชประสงค์สำคัญให้กษัตริย์ต่าง ๆ ในยุโรปรู้จักและเข้าใจถึงความเป็นพระมหากษัตริย์แห่งชาติ ที่ดำรงรักษาเอกราชมานานนับร้อยปี (สันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2560) ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่งว่า

ด้วยการมาครั้งนี้ที่อื่นก็ไม่พอเป็นไร วิตกอยู่แต่อังกฤษกับฝรั่งเศส ที่มันเตรียมจะเป็นนายเราอยู่ทั้ง 2 ฝ่าย จึงทรงพยายามมองหามิตรที่จะมาคานอำนาจของทั้ง 2 ประเทศ ประเทศที่ทรงหมายพระทัยว่าจะมาช่วยเหลือมากที่สุดขณะนั้นคือประเทศรัสเซีย ซึ่งน่าจะเป็นมหาอำนาจที่ฝรั่งเศสเกรงใจ ซึ่งพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ทรงเป็นกษัตริย์ที่พระองค์ทรงคุ้นเคยมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังทรงเป็นซาร์วิชมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย แต่กลับปรากฏว่า รัสเซียกับฝรั่งเศสมีข้อสัญญาผูกมัดกันชนิดที่รัสเซียต้องเป็นฝ่ายเกรงใจ จึงไม่สามารถที่จะให้ความช่วยเหลือสยามได้อย่างเต็มที่ แต่สุดท้ายที่สุดแล้วพระเจ้าซาร์ นิโคลัสที่ 2 ตัดสินพระทัยจัดให้มีการฉายพระรูปร่วมกันที่พระราชวังปีเตอร์ฮอฟอีกทั้งยังทรงรับสั่งให้ราชสำนักรัสเซียนำภาพที่คิงจุฬาลงกรณ์จากสยามประทับคู่กับพระเจ้าซาร์แห่งรัสเซีย ส่งไปยังหนังสือพิมพ์ที่ออกในเมืองหลวงของทุกประเทศในยุโรปทุกฉบับ ทั้งยังทรงเขียนคำอธิบายภาพด้วยพระองค์เองว่า สยามเป็นประเทศที่กำลังพัฒนา หากใช้ประเทศล่าหลังซึ่งมหาประเทศจะอาศัยเป็นมูลเหตุเข้ายึดครองมิได้ แน่แน่นอนว่าภาพที่พระมหากษัตริย์จากเอเชียประทับคู่กับพระมหากษัตริย์แห่งรัสเซีย สันตะเทือนยุโรปพอควร ทำให้ชาวยุโรปใครจะได้เห็นพระองค์จริงของ คิงจุฬาลงกรณ์แห่งสยาม การเสด็จพระราชดำเนินประเทศยุโรปในช่วงนั้นจึงมีผู้เฝ้าชมพระบารมีอย่างเนืองแน่นซึ่งก็เป็นผลแก่ราชอาณาจักรสยามอย่างมหาศาล อย่างไรก็ตาม การส่งสัญญาณของพระเจ้าซาร์นิโคลัสครั้งนี้ ก็ยังไม่อาจหยุดยั้งการหิวกระหายของนักล่าอาณานิคมได้ ฝรั่งเศสยอมคืนเงินทูลูรีให้ไทยหลังจากบีบบังคับเอาดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงไป ซึ่งได้แก่ เมืองหลวงพระบางฝั่งขวาและนครจำปาศักดิ์แต่ยังไม่หมดลกลับไปยึดตราดพร้อมเกาะกงหรือจังหวัดประจักษ์คีรีเขตของไทย ต่อเนื่องจากได้ปราสาทนครวัด เรียกร้องเอามณฑลบูรพาซึ่งมีพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ เพื่อแลกกับจังหวัดตราด แต่ไม่ยอมคืนจังหวัดประจักษ์คีรีเขต เมื่อราชอาณาจักรสยาม

เป็นที่รู้จักของชาวยุโรป (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2555) ที่เปลี่ยนโฉมหน้าประวัติศาสตร์เป็นผลให้สยามรอดพ้นวิกฤตการณ์ที่ร้ายแรงมาได้ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉายกับพระเจ้าซาร์นิโคลาสที่ 2 แห่งรัสเซียเมื่อเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก พ.ศ.2440

ทรงพบปะสนทนากับประมุขประเทศต่าง ๆ ก็ยิ่งทรงพบว่าผู้นำของยุโรปแทบจะทุกประเทศต่างก็กำลังตกอยู่ในวังวนของการปกป้องผลประโยชน์ของตนแทบทั้งสิ้น (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2560) ดังนั้นการดำรงอยู่ของอำนาจอธิปไตยในรัฐสยามท่ามกลางการคุกคามของลัทธิอาณานิคมนั้น ผู้ปกครองรัฐซึ่งในขณะนั้นคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากพระองค์จะทรงใช้ยุทธวิธีทางการทูตแล้ว ยังมีการปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ เพื่อพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัยตลอดจนการแสวงหาพันธมิตรเพื่อเป็นแนวร่วมในการต่อสู้กับจักรวรรดินิยมตะวันตก จนสามารถนำพาประเทศให้อยู่รอดปลอดภัยได้

สรุป

ยุคของการล่าอาณานิคมช่วงวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 กับ ฝรั่งเศส และต้องยอมรับว่าในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 ทรงไม่สามารถพัฒนาประเทศได้อย่างที่พระองค์มีราชประสงค์เสมอไป นอกจากนี้ รายได้ของแผ่นดินที่จัดเก็บได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ทำให้รัฐขาดเงินที่จะนำไปใช้พัฒนาประเทศ สยามดำเนินนโยบายแบบเผชิญหน้ากับฝรั่งเศสมากเกินไป ทั้งที่รู้ว่าตนเองขาดเครื่องมือที่จะใช้ต่อรอง การปกครองหัวเมืองหละหลวมเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามการเผชิญหน้านั้นมีข้อดีที่ว่า ประเทศอื่นจะไม่กล้ารังแกสยามหากไม่ขัดสนหนทาง เพราะสยามมีขีดความสามารถที่จะสร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นได้เช่นกัน และการรบติดพันกับสยามนาน ๆ อาจส่งผลเสียต่อประเทศนั้น ๆ ในภูมิภาคอื่น

ภายหลังการล่าอาณานิคมวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ซึ่งจบลงด้วยชัยชนะของฝรั่งเศส และทำให้สยามเสียฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพัฒนาสยามให้ทันสมัยอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของสยามที่สำคัญคือ การตั้งอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลางได้สำเร็จ การจัดตั้งกองทัพประจำการสมัยใหม่ที่ทหารทุกคนได้รับการฝึกอย่างเหมาะสม ขยายเครือข่ายขนส่งทางรถไฟและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาทั้งหมดนี้นำไปสู่ความร่วมมืออันใกล้ชิดกับมหาอำนาจตะวันตก จนทำให้มหาอำนาจตะวันตกยอมรับในความตั้งใจของรัชกาลที่ 5 และทำให้สยามรอดพ้นจากการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตก

เอกสารอ้างอิง

- กองทัพเรือ. (2557). *รัชกาลที่ 5*. สืบค้น 21 มีนาคม 2565, จาก <https://shorturl.asia/Wtsvd>
- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2560). การปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ประสบการณ์จากสิงคโปร์ชวา และอินเดียพ.ศ. 2413 -2415. *วารสารการบริหารปกครอง (Governance Journal)*, 6(1), 1-30.
- จารุวรรณ สุขุมลพพงษ์. (2559). *วิกฤตการณ์ รศ.112*. สืบค้น 21 มีนาคม 2565, จาก <https://shorturl.asia/F3RwO>
- จุฬาลงกรณ์ราชบรรณालัย. (2564). *พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. สืบค้น 21 มีนาคม 2565, จาก <https://shorturl.asia/pHWO5>
- นรพัชร เสางทอง และคณะ. (2557). *การพัฒนาสมุททานุภาพของประเทศไทย*. สืบค้น 21 มีนาคม 2565, จาก <https://shorturl.asia/SpmDh>
- เบญจา รุ่งเรืองศิลป์. (2560). *คลังข้อมูลดิจิทัลเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. สืบค้น 21 มีนาคม 2565, จาก <https://shorturl.asia/fGgMm>
- ลิขิต อีระเวคิน. (2551). *การสร้างรัฐชาติและการสร้างชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย. (2547). *สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ กรุงเทพฯ (1984) จำกัด.
- คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (2555). *พระราชวิเทโศบายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. สืบค้น 21 มีนาคม 2565, จาก <https://shorturl.asia/Roytp>
- _____. (2560). *ความทุกข์ในพระราชหฤทัยรัชกาลที่ 5 เมื่อสยามต้องเสียดินแดน*. สืบค้น 21 มีนาคม 2565, จาก <https://shorturl.asia/HKqv9>
- สถาบันดำรงราชานุภาพ. (2565). *ความเป็นมาของกระทรวงมหาดไทย*. สืบค้น 21 มีนาคม 2565, จาก <https://shorturl.asia/CDGyt>

สุภักดิ์ อนุกุล. (2530). วันสำคัญของไทย. สืบค้น 22 พฤศจิกายน 2565, จาก <https://www.lib.ru.ac.th/journal/oct/>

